

ФЕНОМЕН ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЧАСОПРОСТОРУ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА

Статтю присвячено дослідженню проблеми ідентичності та часопростору, яка є однією із найбільш актуальних в сучасній філологічній науці. Значна увага приділяється розкриттю феномена ідентичності на основі художніх творів французького автора першої половини XIX століття Оноре де Бальзака, взаємозв'язку між ними, а також осмисленню процесу формування та функціонування французької ідентичності, визначенню місця і ролі цього феномена в житті суспільства, встановленню характеру взаємозв'язку між ідентичністю та ідентичністю особи в просторі художнього мовлення.

Ключові слова: ідентичність, часопростір, самовизначення, особистість, художній час і простір, соціально-історичний та об'єктивний час.

Статья посвящена исследованию проблемы идентичности и хронотопа, которая является одной из наиболее актуальных в современной филологической науке. Значительное внимание уделяется раскрытию феномена идентичности на основе художественных произведений французского автора первой половины XIX века Оноре де Бальзака, взаимосвязи между ними, а также осмыслению процесса формирования и функционирования французской идентичности, определению места и роли этого феномена в жизни общества, установке характера взаимосвязи между идентичностью и идентичностью личности в пространстве художественного вещания.

Ключевые слова: идентичность, хронотоп, самоопределение, личность, художественное время и пространство, социально-историческое и объективное время.

The article is devoted to research of problem of identity and hronotop, which is one of the most actual in modern philological science. Great attention is paid to exposing to the phenomenon of identity on the basis of artistic works of the French author of the first half of XIXth century Onore Balzaca, intercommunication between them and also comprehension of process of forming and functioning of the French identity, determination of place and role of this phenomenon in the life of society, establishment of character of intercommunication between identity and identity of person in space of the artistic broadcasting.

Key words: identity, hronotop, self-determination, individual, artistic time and space, social-history and objective time.

*Другой мир, мир вне времени и пространства –
это мир вашей собственной души.*

Г. Гессе

У сучасному літературознавчому просторі останнім часом постає питання про ідентичність і часопростір художнього твору. Художня література бере участь у цьому обговоренні шляхом уведення проблеми ідентичності в тематику художніх творів. Ідентичність «я» опиняється в центрі уваги так само, як й ідентичність художнього простору і часу. Розмаїття способів організації художнього простору та інтерес до проблеми ідентичності привертає увагу дослідників і змушує переглянути усталені концепції. Через це основною метою дослідження є розкриття феномена ідентичності на основі художніх творів французького автора першої половини XIX століття Оноре де Бальзака, які розвивають проблему ідентичності і часопростору, взаємозв'язок між ними, а також

осмислення процесу формування та функціонування французької ідентичності, визначення місця і ролі цього феномена в житті суспільства, встановлення характеру взаємозв'язку між ідентичністю та ідентичністю особи в просторі художнього мовлення.

Питання змісту та механізмів становлення ідентичності розглядали багато дослідників (А. Адлер, Р. Бернс, Е. Еріксон, К. Роджерс, З. Фрейд, К. Юнг). У виборі методів аналізу ідентичності спираємося на концепцію Е. Д. Сміта про основні види ідентичностей (категорія простору або території; місцева та регіональна ідентичність).

Ідентичність визначається як центральний конструкт самосвідомості, що детермінує особливості самосприйняття та самоконтролю, що відображає унікальність та

неповторність особистості, єдність реальної поведінки з прагненнями, переконаннями людини. Осмислення поняття ідентичності М. Кастельс починає із твердження про те, що самовизначення особистості стає важливим джерелом становлення ідентичності. Він зазначає, що «ідентичність є процесом, у ході якого суб'єкт усвідомлює себе і осмислює ціннісні орієнтири своєї діяльності, що виключає необхідність широкого звертання до інших соціальних структур» [18, с. 6]. М. Кастельс стверджує, що індустріальне суспільство з породжуваним відчуженням людини від людини викликає кризу особистості.

Г. Брейкуел підкреслює соціальне походження ідентичності, бо лише у взаємодії із соціальним світом людина активно засвоює поняття, з допомогою яких пізнає себе. Для кожної людини буде різною значущість тих чи інших аспектів своєї ідентичності. Як зазначає Д. Масре, що «відчуття самих себе лежить в центрі нашого світу; в різних культурах «стимулюється» розвиток різних психологічних якостей людини, що відображається і в змісті ідентичності» [14, с. 135-141].

З. С. Карпенко виділяє діяльнісно-особистісні та суб'єктивно-особистісні передумови самовизначення. Завдяки самовизначенню особистість включається в ті чи інші соціальні зв'язки через індивідуальний вибір. Людина сама робить вибір, хоч не завжди його усвідомлює, обираючи з того, що їй реально зараз доступне [10, с. 15]. Людина відповідальна за те, ким вона стає і як вона себе поводить. Особистість кожного індивіда є його власним творінням. Тільки особистісний смисл здатен пронизувати суб'єктивний час особистості, структурувати його, якщо цього не відбувається, час перетворюється в «порожню нескінченність», позбавлену смислів, що, врешті, втілюється в кризах ідентичності.

У Е. Гіденса читаємо, що ідентичність особи не можна ототожнювати з її поведінкою, ні з тим, як її сприймають інші, ідентичність – це «поступальний процес певного нарративу» [19, с. 32]. Е. Гіденс звертається до просторово-часових координат сучасності, які функціонують на всьому просторі і не мають часових перерв у своєму функціонуванні. Дистанціювання обумовлено просторово-часовою організацією суспільства і впливає на процеси самоідентифікації, особистість індивідів [19, с. 14].

До ідентичнісних маркерів художнього простору належить індивідуалізація історії. Це не означає, що приватна історія заступає суспільну, так само, як і не означає прихильного ставлення до уявлення про індивіда як рушія історії. Індивідуалізація історії означає віддзеркалення історії через призму художніх фігур-індивідів (через «я»); історія постає або тлом, яке супроводжує індивідуальну історію, або хлюструється на прикладах конкретних доль, які є агентами фікційного художнього простору. Таким чином, простір визнається як ключовий вимір в утворенні ідентичностей.

Основним предметом зображення у літературі є людина та складна система її взаємовідносин із буттям (усім, що існує в реальності чи уяві). Така всеохопність дає унікальні можливості як письменнику, так і читачеві для пізнання найдивовижнішого із Господніх творінь – людини. Але що таке людина?

Сучасний англійський учений Е. Сміт, розглядаючи людську особистість як сукупність різноманітних «ідентичностей та ролей» (родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної, родової тощо), вказує на той факт, що національна ідентичність є основною в цій структурі, саме їй підпорядковуються усі інші ідентичності [16, с. 51-78].

Процес національного ототожнення відбувається і під час спілкування з літературним твором. Текст не лише віддзеркалює суспільство, але й впливає на його уявлення про власну сутність. Власне саме простір і час створюють базовий контекст національної ідентичності. Через часопростір літературного твору формується часопростір нації – її культурна ідентичність. У центрі літературного твору стоїть людина, але людина як національна істота. Повноцінне пізнання літературного твору поза національним контекстом неможливе.

До найбільш фундаментальних характеристик реальності, які в силу своєї універсальності, завжди так чи інакше відтворюються в художньому тексті будь-якого жанру, напрямку і стилю, належать простір і час. При цьому відтворення часу і простору в художньому тексті не є дзеркальним відображенням реального часу і реального простору, їхніми простими аналогами. Теоретичне дослідження художнього часу і простору не може бути плідним, якщо воно не базується на аналізі конкретного художнього тексту. Тому, аналізуючи поетику простору і часу художніх творів, кожен письменник формує свої ідеали, прагне відчутти метаморфози життя.

Дослідження художніх творів у плані часопросторових відношень дає змогу не лише внести певні уточнення і доповнення в інтерпретацію творів, а й більш глибоко вивчити еволюцію поетичної системи письменника, виявити її принципові основи при всій динаміці й русі. Кожному письменникові властиве своє розуміння художнього часу і простору, власне трактування цих проблем. Лише практика митця може показати, якою мірою кожне з цих рішень допомагає художньому освоєнню світу.

Говорячи про художній час, варто взяти до уваги час зображених подій у творі. Д. С. Лихачов пише: «Где нет событий – нет и времени: в описаниях статических явлений, например, в пейзаже или портрете и характеристике действующего лица, в философских размышлениях автора, которые протекают во времени» [13, с. 237].

В реальній дійсності більшість подій створює враження швидкого ходу часу; те ж саме можна сказати, напевно, і про сприйняття героями свого часу, але часовий характер цього сприйняття не фіксується героєм і не виражається в слові. М. Бахтін писав, що сам для себе герой не має необхідності усвідомлювати і словесно виражати послідовність своїх сприймань, рух свого погляду і думки. Саме тому при погляді зсередини художнього світу значно важче визначити голловну роль хронотопу часового або просторового початку. Можливо, більша значимість просторових або часових координат буде індивідуальна для кожного письменника. Таким чином, ми стикаємося із необхідністю чітко розрізняти у творі не тільки час самих подій і

час розповіді про них, але і внутрішні і зовнішні точки зору на світ, який зображується.

Подібна думка висловлюється Я. Ф. Аськіним, тільки він говорить про реальну, а не літературну дійсність: «Время кажется воспринимающему субъекту длиннее или короче в зависимости от степени заполненности его событиями. Чем более интенсивны и разнообразны события, тем быстрее проходит время для человека, но кажется ретроспективно более длительным» [1, с. 89-90].

Поняття часу і простору в літературній творчості також підлягають спеціальному вивченню. Літературознавчий аспект визначається з'ясуванням співвідношення часопростору літературного твору з об'єктивним часом і простором реальної дійсності. Доповнюючи один одного, простір і час функціонують як універсальна форма організації всієї різноманітності нескінченного світу.

Соціально-історичний час володіє властивостями об'єктивного часу. Він характеризується тривалістю, односпрямованістю, впорядкованістю; його рух відзначається безперервністю, йому властивий часовий зв'язок. Час, як природний, так і соціально-історичний, є об'єктивною формою буття, він у цілому не залежить від людини і людського сприйняття, але на рівні пізнання часу людиною він стає суб'єктивним. Для визначення специфіки суб'єктивного часу важливим є усвідомлення питання зв'язку психології сприйняття часу людиною зі специфікою її свідомості. Тому суб'єктивно-психологічний образ реального світу, у тому числі й часові його параметри, можуть суттєво відрізнятися від образів та їх часових координат суб'єктивної дійсності.

Принцип хронотопічності художньо-літературного образу вперше з усією ясністю розкрив Г. Е. Лессінг у роботі «Лаокоон, або Про межі малярства й поезії». Він виявляє часовий характер художньо-літературного образу. Все статично-просторове має бути втягнуте в часовий ряд зображуваних подій і самої оповіді – зображення. Проблема освоєння реального часу, тобто «проблема освоєння історичної дійсності в поетичному образі, прямо та безпосередньо ним не ставиться, хоча й порушується в його праці» [7, с. 284].

На всю історичну ретроспективу поширюється висновок, що в кожному творі будь-якого виду мистецтва наявний більш чи менш розвинений образ простору-часу, оскільки метою мистецтва є моделювання світу в його цілісності, тобто в єдності його просторових і часових координат.

Важливим для з'ясування питання часу та простору стали статті Д. Медриша, А. Мостепаненка, Р. Зобова та інших, які «...додали ще до простору й часу ритм у комплексному дослідженні мистецтва» [12, с. 11]. «Актуалізація уваги до хронотопу як системно-структурно рівня поетики в наш час, – зауважує М. Кодак, – зумовлена появою художніх творів із посиленою філософічністю, з поглибленою розробкою опозицій типу «верх-низ», «минуле-майбутнє», «народження-смерть», «злет-падіння» і численних проміжних метафоричних парафраз на мотиви, покликани показати певне розуміння часопросторового континууму, протяжності й безперервності світу» [11, с. 97].

Якою б не була ідея літературного твору, вона підпорядковується формам суспільної свідомості. «Існує уподібнення художнього і реального світів... Параметри об'єктивної дійсності – простір і час – стають іншими, потрапляючи в художній світ. У їх переломленні можна бачити при бажанні коефіцієнт подібності між правдою життя і правдою мистецтва» [8, с. 253].

Основні теоретичні дослідження про час і простір у літературному творі зводяться до твердження про те, що художній час і простір – це відображення, образна модель об'єктивного й соціально-історичного часу реальної дійсності. А. Гуревич зазначає, що в часі «втілюється світогляд епохи, ставлення і до речей, і до ідей, до усвідомлення людиною самої себе як особистості» [9, с. 152]. Як правило, дослідники визначають художній простір і час як формально-змістовні елементи твору. М. Бахтін розрізняє «подію, про яку розказано в творі», і «подія самої розповіді». Перше пов'язане із світом героїв («хронотопом зображеного світу»), інше – з хронотопом автора і читача, яке М. Бахтін визначає як «єдиний реальний незавершений історичний світ» [6, с. 187].

Просторові початки образності присутні в творі словесного мистецтва поряд із часовими, хоча мають меншу конкретність. Художній простір, поряд із часом, невід'ємна частина структури зображуваного художником світу. Він динамічний, так як створює середовище для руху (в русі поєднуються простір і час – формування особливого просторово-часового континууму героїв). Динаміка – умова його існування. Все статистично-просторове повинно залучатися до часового ряду зображуваних подій. У дійсності автора час – форма (спосіб) зображення героя і його життя. Неможливо довго розповідати життя героя, тому необхідне художнє стиснення часу. Організація часу завжди досягається переривчастістю. Отже, художній час – завжди перетворення реального часу.

Художній час по відношенню до сюжету твору може виконувати функцію прямої і навмисної дії на читацьке сприйняття. Події, які складають сюжет, співвідносяться між собою по-різному: на перший план висуваємо обмежену часовими рамками початку і кінця завершено життєву ситуацію, твір будується на одній подієвій лінії. Час повсякденності і є вирішальним трагічним часом людського існування. Такий час не має безумовного початку і безумовного кінця («життя продовжується»).

Хронотоп визначає художню єдність літературного твору у його стосунках із реальною дійсністю. Просторовий хронотоп у творі завжди включає цінність моменту, який може бути виділений із цілого художнього хронотопу тільки в абстрактному аналізі. Хронотоп «дому», «салону», «міста» утворюють ціннісно-забарвлені ряди. Хронотоп міста включає в себе ряд складових, які притаманні тому або іншому образу міста в літературі. М. Бахтін відзначає, що саме у великих реалістів з'являється стійкий хронотоп «гостинная-салон». В романах Бальзака з'являється істотно нове, локальне звернення подій роману в «гостинной», «салоні». Там відбуваються зустрічі, діалоги, інтриги, що зав'язуються. Здатність Бальзака бачити «час» в просторі була винятковою. Нагадаємо

хоча б прекрасне зображення у Бальзака будинків як матеріалізованої історії, зображення вулиць, міста, в площині його обробки часом, історією.

Дім – важливий елемент простору. За визначенням М. Бахтіна, «существует взаимосвязь временных и пространственных отношений, художественно освоенных в литературе – хронотоп, иначе «времяпространство» [5, с. 234]. Змальовуючи гнітючу атмосферу дому, підбиваючи підсумок, Бальзак пише: «Будинок і мешканець були єдиним цілим, зовсім як скеля і устриця, яка приліпилась до неї» [4, с. 5]. Персонаж зростається з навколишнім предметним світом. Його неможливо уявити без речей, що навколо нього. Вони виявляють його індивідуальність і соціальний стан. Всередині дому відбувається істотно дроблення хронотопів на наступні – «поріг» (інколи означає стан кризи і життєвого перелому), мотив зустрічі і розставання, який міняє життя; сходи, коридор, кухня особливого значення набули в епоху реалізму Бальзака, хронотоп вікна, мансарди, горища. Хронотопи здатні підкорятися домінантному, вклататися один в одного, переплітатися, змінюватися, співставлятися, протиставлятися, вступати у складні взаємозв'язки.

Всі абстрактні елементи твору – філософські і соціальні узагальнення, ідеї, події і образи тяжіють до хронотопу і через нього знаходять повнокровний характер, стають конкретними, правдивими, володіють «адресою» в просторі. Хронотоп виступає силою, яка матеріалізує час, час знаходить чуттєво-наглядний характер, а власне сам образ технічно вибудовується. Рух складного механізму, яким стає до початку XIX століття Париж, вдалося у повній мірі пояснити Бальзаку. Поняття просторової локальності або місця тісно пов'язане з поняттям ідентичності. Згідно з М. Кастельсом, місце – це певна локалізація діяльності, чиє значення визначається логікою фізичного простору. Поняття місця означає ціннісний простір, де цінності є результатом історії.

Дія багатьох творів Бальзака відбувається в реально існуючому, конкретному та ще й добре відомому місці. Так, одним з яскравих прикладів реалістичного художнього простору є Париж. У Бальзака людина, ніби вперше усвідомлює себе у стосунках із містом і вступає з ним в боротьбу або намагається взяти його до себе в союзники. Предметом вивчення Бальзака стає весь Париж, його центр і околиці, власники розкішних особняків і мешканці пансіонів. Він описує кола паризького життя, «этого ада, который, когда-нибудь, вероятно, обретет своего Данте». До «Сцен паризького життя» Бальзака належать такі твори: «Банкірський будинок Нусінгена», «Історія тринадцяти», «Гобсек», «Батько Горіо», «Полковник Шабер», «Шагренева шкіра», «Невідомий шедевр», де Бальзак розвертає широку картину життя Парижа, всі соціальні елементи якого пов'язані навіть тоді, коли видаються відокремленими один від одного непроникною стіною.

В «Батько Горіо» виклик Парижу кидає Ежен де Расіньяк. «Оставшись в одиночестве, студент прошел несколько шагов к высокой части кладбища, откуда увидел Париж, извилисто раскинутый вдоль Сены, и кое-где уже светившийся огнями. Глаза его впелись в пространство между Вандомской колонной и куполом

на ломе инвалидов – туда, где жил парижский высший свет, предмет его стремлений. Эжен окинул этот гудевший улей алчным взглядом, как будто предвкушая его мед, и высокомерно произнес: – А теперь – кто победит: я или ты!» [2, с. 196].

В своїх творах французький письменник представляє різні варіанти результату боротьби між людиною і містом. Простір міста соціально детермінований, і значущість його визначається тим, який клас суспільства його населяє. Боротьба героїв супроводжується зіставленням паризьких «просторів». Ежен розуміє, що життя в Парижі – «безперервна битва». Париж впливає на людину, людина впливає на Париж. У боротьбі з Парижем будь-яка перемога парадоксальним чином виявляється поразкою. Не менш показною у цьому відношенні є доля «переможця» – Гобсека, «живоглота», наділеного гострим розумом і усвідомленням своєї влади: «Таких, как я, в Париже человек десять; мы властители ваших судеб – тихонькие, никому не ведомые. Что такое жизнь, как не машина, которую приводят в движение деньги? ... Золото – вот духовная сущность всего нынешнего общества» [3, с. 210].

Людина, яка володіє грошима, так само свобідна, як і капітан на палубі свого корабля, який пливе туди, куди він хоче. Бальзак був чесним художником і знав, що стихія могутніша від людини, що стихія вбиває. А в суспільстві свобідної конкуренції той, хто почав заробляти гроші – не може зупинитися. І ось це відкриття ринку як стихії, погляд на повсякденне життя буржуа із романтичних позицій – відкриття Бальзака. Романтичний лихвар Гобсек не стає реалістичним від того, що Бальзак поселяє його на паризьку вулицю. Тому в реалістичному творі характер, учинки та й, зрештою, доля персонажа були чітко вмотивовані, обумовлені його походженням, освітою, професією, колом друзів, умовами життя і, що дуже важливо, – конкретною історичною ситуацією, у якій він живе. Ключовою є проблема взаємовпливу людини й середовища, а також впливу конкретної соціально-історичної ситуації на формування особистості.

Виділяють два основні аспекти ідентичності: особистісний та соціальний. Під поняттям «особистісна або особиста ідентичність» розуміють набір рис чи інших індивідуальних характеристик, які відрізняються певною постійністю і дозволяють диференціювати даного індивіда від інших людей. Тобто, особиста ідентичність робить людину схожою на саму себе та відмінною від інших. Особиста ідентичність є вторинною по відношенню до соціальної, так як вона формується на основі використання знань, набутих в процесі соціалізації.

Художня література Франції стала соціальною, а особливу увагу Бальзак приділяв зображенню людини в суспільстві: середовище «ліпить характер людини», як скульптор своє творіння з глини чи гіпсу. Письменник прагнув відтворити внутрішній світ персонажа. Адже без прихованих «пружин», які примушують людину діяти саме так, а не інакше, її вчинки неможливо ані вмотивувати, ані пояснити, а Бальзак якраз і прагнув до цього. З одного боку, у людську душу начебто й не заглянеш, а з іншого – без знання її найпотаємніших

глибин і куточків неможливо вмотивувати вчинки, характер і долю персонажа.

Світське життя в цю епоху – відкрита область для тих, хто зумів нажити достаток, доступна для буржуазної еліти; закрита область, елітарна і обмежена, доступна для аристократів, які прийняті при дворі. Боротьба між цими двома шарами велась у творах Бальзака.

Париж Бальзак порівнює із океаном. Саме в його творах уперше модне поняття «весь Париж» стає літературним фактом. Якщо у людини з'являються гроші, то з нею відбувається справжнє перевтілення – «до його послуг весь Париж». Цільність «всього Парижа» визначається відчуттям переваги, яка володіє членами цього суспільства, їхніми переконаннями, їхньою впевненістю у тому, що саме вони зобов'язані правити країною, впливаючи тим самим не на її політичний устрій, а на її цивілізацію.

Особлива увага приділяється особистому простору, адже він залежить від того, чим людина володіє: чим більшим людина володіє, тим меншим є його особистий простір і тим тісніше він відчуває себе в ньому. Володіння починає підкоряти господаря. Ця тенденція проявляється кожний раз по-своєму. Отже, кожен об'єкт має свій власний простір і час, які створюють його якість, специфіку.

Життєва зацікавленість у події героя (координата реального часу в світі героя) спричиняється художньою зацікавленістю автора. Автор знає і бачить більше не тільки в тому напрямку, в якому знає і бачить герой, а в іншому, принципово недоступному самому герою. Відношення автора (авторський час) всім моментам героя (просторової, часової, ціннісної, смислової), дозволяє зібрати всього героя, який зсередини себе самого розсіяний і розкиданий у заданому світі пізнання, зібрати його і його життя і заповнити до цілого тими моментами, які йому самому в ньому недоступні: повнота зовнішнього образу, зовнішність, фон за його спиною. Художнє бачення представляє нам всього героя, обчисленого і виміряного до кінця.

Як відомо, Бальзака цікавив передовсім «незвичайний характер у незвичайних обставинах». Персонажі творів часто мали загадкове минуле або й узагалі були, так би мовити, «людьми без минулого». Наприклад, ані про минуле головного героя повісті Бальзака «Гобсек», ані про походження його величезного капіталу читачеві не відомо нічого чи майже нічого. Однак згодом письменника цікавило те, як і чому людина стає такою, якою вона є.

Становлення ідентичності – індивідуальний процес, який визначається біогенетичними факторами; властивостями та якостями особистості; впливом соціального оточення; конкретними обставинами життя. Розвиток ідентичності відбувається послідовно протягом усього життя людини. Ідентичність виступає як наслідок відокремлення особистістю самої себе із оточуючого середовища та проявляється як відчуття цілісності, самототожності.

У. Бек переконує, що «люди самі конструюють свою власну ідентичність. Люди повинні залежати від себе, щоб організувати власні ідентичності. Життя сприймається як індивідуальний проект» [17, с. 10]. Протягом життя людина формує власну картину світо-

сприйняття, де цінності суспільства аналізуються та зіставляються з уявленнями про своє Я. Співіснування Я та Іншого в межах однієї особи, подвійні людські ідентичності – те, на чому постійно наголошує автор. До того ж стає важко визначити, де існує (якщо воно існує взагалі) стає у часі «укорінене я», оте незмінне ядро особи, яке П. Рікер називає ідентичністю «idem» [15, с. 8-9; 66]. В результаті цього утворюється індивідуальна система ціннісних орієнтацій, яка є ядром власної ідентичності.

Гобсек став можливим завдяки Революції, адже саме вона створила образи Гобсека, Нусінгена, Гранде. Гобсек – суто французька фігура, чисто бальзаківська знахідка, його особливий, неповторний образ. Гобсек – свободна людина, яка насолоджується життям по-своєму, капітан свого корабля. Він не може допустити слабкості, він свободний і не свободний одночасно. Не можна зупинитися, не можна відпочивати – і Гобсек на смертному одрі веде переписку із торговцями, тим самим торгується за кожний грош. Його не поступливість, його хватка перетворилась у голий рефлекс. Чому в Гобсека виробився такий рефлекс? Тому що ринок – це стихія, де не можна сказати собі «стоп» і почати відпочивати.

Самотність – це екстремальний зразок звуженого до мінімуму соціального простору. Самотність – це дискомфорт. Людина, яка приречена на самотність, на соціальну ізоляцію, не зможе протриматися довго. Інша справа – усамітнення. Цей стан можна трактувати як форму автономії особистого простору. Гобсек нікого не підпускає до себе, тримається на відстані, залишається самотнім. Це крайня межа відчуженості у приватновласницькому суспільстві. Адже, спілкуючись із людьми, потрібно віддати свої почуття, свій час. Гобсек і йому подібні – основа цієї держави, не лише її творіння, а й творці.

Далеко обганяючи свій час, Бальзак з вражаючою точністю показує, як сила грошей відчужує людину і спотворює її життєпрояви. У творах Бальзак прагне виявити драматизм життя того часу і його приховані пружини, він відображає і тлумачить зовнішню дійсність.

Таким чином образ Гобсека складний і неоднозначний. З одного боку, він розумний, проникливий, тонкий психолог, який карає одних і робить добро іншим. Золото зробило його своїм жерцем, своїм філософом, своїм рабом. Справжньої свободи Гобсек не отримав, тому що не тільки не зміг звільнитися від влади грошей, але й став філософом і поетом цієї влади, що й призвело до його моральної смерті. Отже, скільки гобсеків у повісті Бальзака? Хоч Гобсек помер, гобсек – живий.

Отже, розвиток особистості завжди є відображенням соціальної структури стосунків у зовнішньому оточенні та результатом внутрішньої самодетермінації. Виділення та усвідомлення своїх внутрішніх індивідуальних властивостей є передумовою формування стійкої та адекватної ідентичності. Самоусвідомлення є важливим механізмом формування персональної ідентичності, сформована самосвідомість є передумовою становлення ідентичності.

Бальзак, аби досягти вершин майстерності, вивчав життя протягом довгих років. Саме з цієї причини тоді

й народилася парадоксальна думка: «Аби написати роман, потрібно прожити життя». Саме його твори змогли найінтенсивніше ввібрати в себе основну проблематику епохи, найповніше відтворити та найдетальніше дослідити найрізноманітніші теми, проблеми й

аспекти реального життя людини та суспільства. У наш час мало хто сумнівається у тому, що Оноре де Бальзак – один із тих письменників, чия творчість належить до найвизначніших набутків світової літератури, до її найвеличніших вершин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскін Я. Ф. Проблема времени : ее философское истолкование / Я. Ф. Аскін. – М. : Мысль, 1966. – 200 с.
2. Бальзак О. Отец Горю / Оноре де Бальзак // Бальзак О. Избранное. – М. : Просвещение, 1985. – С. 196.
3. Бальзак О. Гобсек : [Избранное] / Оноре де Бальзак ; [пер. с фр.]. – М. : Просвещение, 1985. – С. 210.
4. Бальзак О. Гобсек ; Евгения Гранде ; Обедня безбожника / Оноре де Бальзак ; [пер. с фр.]. – К. : Каравелла, 2007. – 50 с.
5. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит., 1980. – Т. 1. – С. 233–234.
6. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин / [сост. С. Бочаров и В. Кожин]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
7. Бахтин М. М. Эпос и роман / М. М. Бахтин. – СПб. : Азбука, 2000. – 306 с.
8. Гей Н. К. Художественность литературы : Поэтика. Стиль : [монография] / Н. К. Гей ; ред. А. С. Мясников. – М. : Наука, 1975. – 471 с.
9. Гуревич А. Что есть время / А. Гуревич // Вопросы литературы. – 1968. – № 11. – С. 150–154.
10. Карпенко З. С. Психологические особенности самоопределения младших школьников : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология / З. С. Карпенко. – К., 1989. – 24 с.
11. Кодак М. Поетика як система : Літературно-критичні нариси / М. Кодак. – К. : Дніпро, 1988. – 159 с.
12. Копистянська Н. Аспекти вивчення художнього часу в літературознавстві / Н. Копистянська // Рад. літературознавство. – 1988. – № 6. – С. 11–19.
13. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы: [текст] / Д. С. Лихачев. – [3-е изд.]. – Л. : Наука, 1979. – 360 с.
14. Павленко В. Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В. Н. Павленко // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 135–141.
15. Рікер П. Сам як інший / Поль Рікер. – К. : Дух і Літера, 2002. – 456 с.
16. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – С. 51–78.
17. Beck U. Work risk society / U. Beck. – Cambridge : Cambridge Polity Press, 1999. – 184 p.
18. Castells A. The power of identity / A. Castells. – Malden MA : Dlackwell, 2004. – 537 p.
19. Giddens A. The consequences of modernity / A. Giddens. – Stanford CA : Stanford University Press. 1990. – 188 p.